

ԿԱՆԱՆՑ ՀԱՐՑԻ ՄԱՍԻՆ ¹⁾

Կանանց շարժումը Գերմանիայում ²⁾

Ոչ մի երկիր բարձրագոյն կրթութիւնը կանանց առաջ այնչափ փակ չպահէր, ինչպէս այդ եղաւ Գերմանիայում: Այս կողմից Գերմանիան ոչ թէ Անգլիայից, Ֆրանսիայից, Ամերիկայից, Ռուսաստանից, Շվեյցարիայից յետ մնաց, այլ և Շվեդիայից, որտեղ 1870 թ. թագաւորի հրամանով կանանց թուլ է տրուում բժշկական ասպարէզ մտնել, և բարձրագոյն դպրոցների դռները նրանց համար բացուեցին: Գերմանիան յետ մնաց նոյն իսկ Դանիայից, Հոլանդիայից, Բելգիայից, Իտալիայից, մինչև անգամ Ռումինիայից: Իտալիայում կանայք աւելի շատ են Բոլոնիայի համալսարանում:

Ճշմարիտ է 1868 թ. Բեռլինում հիմնուեց Վիկտորիա անուանով լսարանները, որտեղ նոյն իսկ պրոֆեսսորները դասախօսում էին, բայց այդպիսի հիմնարկութիւններ նախ քիչ էին, և երկրորդ՝ իր պահանջներով աւելի ունեւոր դասակարգի համար էր, և երրորդ՝ այդ հիմնարկութիւնը ոչ մի ժամանակ բարձրագոյն դպրոցի կրթութիւն և իրաւունք չտուեց: Որովհետեւ այս աշխարհում կանանց հարցը շատ խոչընդոտների և դժուարութիւնների պատահեց, դրա համար աւելորդ չենք համարում մի քանի խօսքով պատմել այս տեղի կանանց ազատութեան հարցի ծագումն ու վախճանը: Դեռ 1814 թ. Լուիզ Օտտո Պետերս տաղանդաւոր և եռանդուն կինը Լայպցիգում հրատարակուող «Vaterlandsblätter» թերթում ջերմ կերպով կանանց պաշտպա-

¹⁾ Տես «Լուսակ» № 3.

²⁾ Տես նոյնպէս «Реформы женского образования въ Германіи» Вѣстникъ Европы, — յունիս

հեց և հրաւէր էր կարգում գերմանուհիներին կուռել իրանց անկախութեան համար և տղամարդկանց հաւասար իրաւունքներ ունենալ: 1849 թ. այս կինը հրատարակեց «Frauenzeitung» անունով մի լրագիր, որի մէջ նոյն ոգով և ուժով կանանց դատը պաշտպանում էր և նրանց ամենափոքր յաջողութիւնն անգամ դրուատում: Այն ժամանակ այդպիսի կանանց թիւը համեմատաբար շատ քիչ էր և մեծամասնութիւնը սահմանափակուած էր միմիայն իր ընտանեկան շրջանով, այնպէս որ Լ. Պետերսի թերթը երկար ժամանակ յաջողութիւն չունեցաւ և երեք տարի լետոյ դադարեց:

Ահա այս էր Գերմանիայում կանանց առաջին փորձը: Պետերսի քարոզածն անհետ չկորաւ, այլ մի քանի տարի լետոյ առաջաւոր կանանցից մի փոքրիկ ընկերութիւն կազմուեց, որի նպատակը թէև սահմանափակ, բայց օգտակար էր, — ինչպէս ուշք դարձնել գերմանուհու տնտեսական դրութեան վրայ: Այն ինչ այդ միւնիոյն ժամանակներում Թրանսիայում ազատամիտ կանայք իրանց հարցի գլուխն անցած ժողովներ էին գումարում, դասախօսութիւններով, փքուն ճառերով երեւեկայում էին, որ կանայք էլ ամեն բանի մէջ տղամարդու հետ հաւասար են լինելու: Միւնիոյն միջոցներին էր, որ Անգլիայի նշանաւոր կանացի ոյժերը գլխաւորապէս պարագլում էին մարդասիրական գործերով և խօսքի հետ միասին մամուլի և գրականութեան միջոցով այս բանի համար էր կռիւ մղում: Սրանց հակառակ՝ գործնական գերմանուհիք կարծես այդ բաների լուծումը վաղութամ համարելով, իրանց նպատակն էին դրել միմիայն կանանց տնտեսական ապահովութիւնը: Շուտով նոյն նըպատակի համար՝ մեծ մասամբ միջին դասակարգի կանանցից, կազմուեցաւ երեք նոր ընկերութիւն: Սրանք գերմանական կանանց շարժման համար մեծ դեր կատարեցին, դրա համար անհրաժեշտ է թեթեւ կերպով ծանօթանալ:

I. — Լետտէ ընկերութիւնն այսպէս սկիզբն առաւ: Այն ինչ աչքի ընկնող կանայք իրանց աշխատանքի ընդլայնացումն էին տարածում, երբ լանկարժ ցնձութեամբ յսեցին Թրիդրիխ Թրօբէլի հրաւէրը՝ կանանց

աշխատանքի մի նոր, բայց վե՛հ կոչման ու գործունե-
ութեան համար. այսինքն նա յանձնում էր փոքրիկ
մանուկների խիստ փափուկ և երաշխաւոր դաստիա-
րակութեան գործը նրանց. այլ խօսքով՝ խոր-
հուրդ էր տալիս իր ստեղծած ծաղկոցներում գոր-
ծել: Այս ծաղկոցների համար շատ կարճ միջոցում
տասնեակ ընկերութիւններ կազմուեցան: Պրուսայում
էլ կազմուեց «Central Verein für das Wohl der
Arbeitenden Klassen» 1844 թ. որն զբաղուեց կո-
նանց գործունէութիւնն ու ասպարէզը լայնացնելով.
այս բանին նախաձեռնող հանդիսացաւ դր. Վ. Ա.
Լետտէն:

Սա առանձնապէս զբաղուեց կանանց նեղ դրու-
թեամբ, այնպէս որ 1865 թուին իր յնձնական զըն-
նողութեան արգիւնքը դիտողութիւնների հետ միասին
ընկերութեանը ներկայացրեց: Այդ զեկուցման մէջ նա
իմիջի այլոց մատնացոյց էր անում կանանց դրութիւնն
Անգլիայում, Միացեալ Նահանգներում և Ֆրանսիայում:
Ահաւասիկ նրա տեղեկութիւններից մի կտոր. Անգլիա-
յում, գրում է Լետտէն, արդէն վիճակագրութեամբ
հաստատուած է, որ երկու միլիօնից աւելի ամուրի կա-
նայք կան, նրանք իրանք են իրանց աշխատանքով ապ-
րում, և Լօրդ Միլէդսբիւրի շնորհիւ մի ընկերութիւն
կազմուեց, որի նպատակն էր կարիք ունեցող կանանց
համար աշխատանք գտնել, օգնել վարժուհու պաշտօն
ստանձնող կանանց և նրանց կարելոյն չափ մտաւոր
կերպով բարձրացնել, որպէսզի ավրելու միջոց ձեռք
բերեն: Այս նպատակի համար անգլիական կանանց այդ
ընկերութիւնը մի ինստիտուտ հիմնեց, որտեղ կանայք
ստենօգրաֆիա, նկարչութիւն, հաշուապահութիւն և
այլ այսպիսի բաներ էին սովորում: Ինստիտուտի մօտ կայ
և տպարան, որտեղ ցանկացողներն այդ գործով էլ
զբաղում են: Ապանրանց հետ միասին, շարունակում
է Լետտէն, կանանց հարկաւոր է այդպիսի կրթութիւն
տալ և նրանց գործնական կեանքի համար պատրաս-
տել: Դրա համար բացի վերոյիշեալներից յարմար է հա-
մարում Լետտէն նոյնպէս զբքերի տպագրութիւն, կազ-
մարարութիւն, ժամագործութիւն, հաշուապահութիւն,

գանձապահութիւն, գրավաճառութիւն, գրադարաններու, վաճառատներում ծառայելու Տեխնիքական մասերից՝ կենդանաբանական, բուսաբանական և այլ սրանց նման մանրացուցական (միկրոսկոպիկական) պրեպարատներ պատրաստել, փօստային, հեռագրատան և հեռախօսական ծառայութիւններ անել, նոյնպէս քանդակագործութիւն, փայտերի, ստուարաթղթերի (կարտօների) վրայ ծաղկանկարներ ալրել, թեթեւ փորագրութիւններ անել, Գիտութիւններից՝ գործնական բժշկութիւն, հիւանդներին խնամել, վիրակապ դնել և այլն, և այլն: Լեւոնտէի տուած զեկուցման հիման վրայ, 1865 թուին ղեկեմբերի 12-ին մի նոր դաշնակցութիւն հիմնուեցաւ, որը կոչուում էր «Verein zur Förderung der Erwerbsfähigkeit des weiblichen Geschlechts»: Այս դաշնակցական ընկերութեան բանալու ժամանակ Լեւոնտէն ուրախանալով՝ ասաց. «մենք առայժմ կանանց քաղաքական ազատութիւն չենք ուզում և ոչ էլ կանանց տղամարդկանց հետ հաւասարութեան խնդիր ունենք, այլ միայն կանանց լաոաջողիմութեան ճանապարհի վրայ գտնուած տեսակ-տեսակ նախապաշարմունքները ոչնչացնել, պաշտ պանել կանանց ինքնուրոյն աշխատանքը, նրանց բարոյականութիւնը, պատիւը կեղեքողներից ազատել, թոյլ ընկածների համար ապաստանարաններ հիմնել, օգնել կանանց գործ, տեղ գտնելու, նրանց ձեռագործների համար ժամանակ առ ժամանակ ցուցահանդէսներ, վաճառանոցներ պատրաստել, միջնորդ լինել գործ տուող և աշխատող կնոջ մէջ, դպրոցներ հիմնել, որտեղ կանայք հաշուապահութիւն սովորեն, մի խօսքով աշխատել կանանց նիւթական գրութիւնը բարուրքել: Ահա որոնք են լինելու մեր նպատակը և մեր առաջիկայ խնդիրները»:

Այս ընկերութեան կազմակերպութեան առաջին տարին անդամների թիւը 332 էր, 1877-ին սրանց թիւը հազարից անցաւ, յետոյ աւելի շատացաւ. նորակազմ ընկերութիւնն իր գործն սկսեց մի քանի ինստիտուտներ պահելով, որտեղ երիտասարդ, որք և անխնամ աղջիկները զանազան գործնական բաներ էին սովորում, նոյնպէս հիմնեց մի գրասենեակ (бюро), որի նպատակն էր

կանանց համար գործեր գտնել և միջնորդ էր լինում գործատիրոջ ու կանանց մէջ: Այսպէս 1869 թուին 1073 կանանց համար աշխատանք գտան, իսկ 1890 թ. 3000-ից աւել առաջարկութիւն եղաւ այդ գրասենեակին և գործաւորներ էին խնդրում: Կանանցից էլ նոյն թուին 4000 աւել դիմողներ եղան, որոնցից 3000-ից աւել կանայք ընկերութեան միջոցով գործ ստացան: Ապա ընկերութիւնը կանանց ձեռագործի համար բաց արեց մի առանձին վաճառանոց, և 1886 թուին կանանց ձեռագործի ցուցահանդէսին 1200 կտորից աւելի ձեռագործներ կախին:

Այդ ընկերութիւնը ներկայումս Բերլինում իր գործը շարունակում է և հիմնադրի անունով Լետտէ է ասուում: Այս հիմնարկութիւնն իր գոյութեան ընթացքում բազմաթիւ դպրոցներ, հաշուապահական դասընթացներ, արհեստանոցներ և հիւանդանոցներ բաց արաւ. նոյնպէս առանձին ուշք դարձրեց փօստ-հեռագրատան վերաբերեալ գիտելիքներ սովորեցնելու վրայ, և աղջիկներին իրանք էին այնտեղ տեղաւորեցնում: Արհեստագիտական դպրոցները զանազան էին. ինչպէս կարի, ձկնի, սպիտակեղէնի, առեղնադուժութեան ևայլն: Երբ ընկերութիւնը որոշ չափով առաջ գնաց, գրութիւնը բաւականին լաւացրեց, սրա հետ միասին նա ուղեց իր սաների գրութիւնը ևս բարձրացնել. այդ պատճառով ամեն միջոց գուժ էր դնում, որ իր դպրոցներում սովորողներն ընդհանուր կրթութիւն ևս ստանան, որպէս զի ոչ թէ միայն գործող լինեն, այլ և սովորեցնող. օրինակի համար ձեռագործ, գեղարուեստ, նկարչութիւն սովորողները բացի իրանց աշխատանքից, պիտի կարողանային մասնաւոր և ընդհանուր դպրոցներում ուսուցչուհի ևս պաշտօն ևս վարել: Այս բանն ընկերութեանը բաւականին յաջողուեց և օրէցօր այստեղից դուրս եկած վարժուհիների թիւը որոշ տեղ էր բռնում, մասնաւոր աւելի յայտնի եղան իրենց գործնականութեամբ: Այնպէս որ երբ 1889 թուին Բեռլինում ցուցահանդէս եղաւ, Լետտէ ընկերութեան ներկայացրած ձեռագործները և դաստիարակութեան վերաբերեալ նիւթերը մասնագէտ մարդկանց կողմից մեծ գո-

վասանքի արժանացան: Այսօր Լեւոտէ ընկերութիւնը Բեռլինում այդ մասերի մէջ պատուաւոր տեղ ունի. ընկերութիւնն ունի մի ահագին, չորս յարկից բաղկացած բազմաթիւ սենեակներով տուն, որտեղ գտնուում են նրա ձեռքի տակ գտնուած բոլոր հիմնարկութիւնները: Այդ տունը Բեռլինում յայտնի է «Oesthaus» անունով:

Որովհետեւ նոյն ընկերութեան նպատակներից մէկըն էլ վարժ, ճարպիկ տանտիկին պատրաստելն է, դրա համար ընկերութիւնը ներկայումս ունի՝ հարթելու, օսլայելու առանձին բաժիններ, որոնք այնչափ ընդարձակուեցին և այնչափ հետևողներ ունեցան, որ այժմ առանձնացնելով այդ անունով մի ուրիշ ընկերութիւն կազմեցին: 1896 թ. նոյն ընկերութիւնը բացեց լուսանկարչութեան բաժին. այստեղ աղջկներին ամէն նիւթ տրուում էր և հմուտ առաջնորդների միջոցով մասնագիտաբար սովորում էին և տպա առանձին գործում:

Այս սկզբնական և բնական քայլերն անելուց յետոյ, ընկերութիւնը նոր մտածեց կանանց բարձրագոյն կրթութեան մասին, որի համար առտնձին օրէնքներ մշակեց և լուսաւորութեան նախարարութեանն առաջարկեց, որ աղջիկները որոշ քննութիւնից յետոյ հասունութեան վկայական ստանան և համալսարան լաճախեն. կարճ ժամանակից յետոյ իմացուեց, որ այս առաջարկութիւնը մերժուեց.

II. 1865 թուին Լայպցիգում կանանց մի ուրիշ ընկերութիւն կազմուեց. սա համարեա Լեւոտէի ուղղութիւնն ունէր: Այս ընկերութեան ջանքերով Լ. Պետերսի եռանդուն աշխատութեամբ կանանց Ա. Ժողովը կազմուեցաւ Լայպցիգում. դրա նպատակն էր կռուել կանանց նախապաշարմունքների դէմ, քանդել նրանց սընոտիապաշտութիւնը, օգնել նրանց զանազան դպրոցներ բանալով և աշխատել ընդհանուր կրթութեան հետ մտաւոր կերպով նրանց բարձրացնել, հիմնել բարձրագոյն կրթութիւն տուող ինստիտուտներ և այլն: Այս ընկերութիւնը կոչուեց «Ընդհանուր գերմանական կանանց ընկերութիւն»: Նոյն ընկերութիւնը շուտով հրատարակեց իւր օրգան «Neue Bahnen» վերնագրով ամսա-

Թերթը: Այդ թերթի նպատակն էր կանանց բարձրանալուն ամեն կերպ նպաստել և իրաւ — ով այս թերթով հետաքրքրուել է, նա շատ պարզ կերպով նկատած կրէին նրա մէջ հետաքրքիր դաստիարակչական առօրեայ խնդիրներ, որոնք ներկայ գիտութեան վրայ հիմնուած, մատչելի կերպով լարմարեցրած են ընտանեկան և դպրոցական կեանքին: Այսպիսով Լալպիդի կանանց ընկերութիւնը Բեռլինից զանազանուեց նրանով՝ որ գործնական աշխատանքի հետ տեսականն էլ կապեց:

III.—Գերմանական կանանց երրորդ ընկերութիւնը կազմուեց աւելի ուշ, որ Վայմարում 1888 թ. և ասուում է «կանանց կատարելագործութեան բարենորոգումն», շուտով փոքտեղից տեղափոխուեց Հաննովեր. այս ընկերութիւնն իր նպատակների մէջ աւելի առաջ գնաց քան միւսները, այսինքն սրանք ասում էին, որ արդէն կանանց նիւթականի բարձրացնելու, նրանց տնտեսականի հոգալու, գործեր գտնելու համար ընկերութիւններ կան և օրէօր աճում են դրանք: Ուրեմն մեզ մընում է կանանց միջնակարգ համարող դպրոցները, ինտիտուտներն աւելի լաւ հիմքերի վրայ դնել և չբաւականանալ միմիայն ընդհանուր կրթութեամբ, այլ այդտեղ աւարտողները հասունութեան վկայագիր ձեռք բերեն, որ դրանց առաջ բացուեն բարձրագոյն դպրոցների դռները և կանանց ընդհանուր մտաւոր հորիզոնը բարձրացնել: Այս նպատակին հասնելու համար, ընկերութիւնն աշխատում էր Ա. ընդհանուրի կարծիքի վրայ ազդել խօսքով, լրագրով, մատչելի գրքովկներով և ժողովներով, Բ. աշխատել բոլոր գերմանական պետութիւնների մէջ կանանց բարձրագոյն կրթութեան գործին համակրողներ, նպաստողներ գտնել, որ հարկաւոր դէպքում մեծամասնութեան ձայնը և մամուլի ոյժն իրանց կողմն ունենան, Գ. փող հաւաքել, օգնել եղած դպրոցներին և իրանց ցանկացած բարեփոխութիւններն անել, և վերջապէս աշխատել արտասահմանեան կանանց գիմնագիօսների նմանները բանալ և նրանց թիւը բազմացնել:

Այս ընկերութիւնը հէնց իր գործունէութեան առաջին քայլում խնդրագիր կազմեց և ուղարկեց Պրուս-

սիայի, Բաւարիայի, Վիւրտեմբուրգի թագաւորութիւններին, լուսաւորութեան նախարարներին, խնդրում էր թողտուութիւն տալ, որ կանայք որոշեալ քննութեամբ իրաւունք ունենան հասունութեան վկայական ստանալ գիմնադիօնից և ըէալ ուսումնարանից, ապա թող տալ համալսարան և ալլ բարձրագոյն դպրոցներ մտնել: 1889 թուին նոյն բովանդակութեամբ խնդրագրի ուղարկեց բոլոր գերմանական պետութիւններին, և նոյն խնդրագրի մի օրինակն էլ ներկացրեց ռախստագին (1890 թ.): Մի տարի յետոյ ռախստագն այդ հարցով զբաղուեց և ի նկատի ունենալով ներկայ գերմանական համալսարանացիան կազմը և որ նրանց փոփոխելն իրանց իրաւունքից վեր է, մերժեց այդ խնդիրը:

Երկրորդ անգամ էլ ռախստագն զբաղուեց նոյն հարցով, հակառակորդների թւում կային և ձախակողմեան կուսակցութիւնից, միւսներն այդ բանը սօցիալական հալցի հետ կապելով, ջերմաջերմ պաշտպանում էին, մանաւանդ կանանց համար բժշկական մասը շատ յարմար էին համարում: Չնայելով համակրողներին, բայց և այնպէս այդ հարցը մի քանի անգամ ռախստագում մերժուեց: Նորից դիմումներ եղան նոյն ընկերութեան կողմից, նորից հակառակորդներ դուրս եկան, վերջապէս 1899 թ. յունուարին ներքին գործոց նախարարի ելևմտից հաշիւը քննելու ժամանակ Պրինց Շեօնաուիս Կարօլամը կանանց հարցի մասին մի շատ լաւ ճառ արտասանեց, որով կանանց հարցը նորից արժարժուեց, նորից հերթական խնդիր դարձաւ: Պրինցն ի միջի ալլոց նկատեց, թէ երբ այստեղ նոր քաղաքական օրէնքները քննուեց, այն ժամանակ շատ պատգամաւորներ այն կարծիքին էին, թէ կանանց տնտեսական դրութիւնն այն ժամանակ հնարաւորութիւն կունենան բարելաւել և դրանց հետ էլ նրանց իրաւունքը լայնել ընտանիքում, եթէ կանայք մտաւոր կերպով առաջ գնան: Եղան մի շարք պատգամաւորներ էլ, որոնք կանանց մտաւոր բարձրանալուն համակարծիք էին և նրանց լաւաջգիմութեան բարեկամ: Ի նկատի ունեցէք պարոններ, ասում է ճառախօսը, որ Գերմանիայի շատ տեղերում, ինչպէս և Բեռ-

լինում այնպիսի հիմնարկութիւններ կան, ուր աղջիկները գիմնապիական պատրաստութիւն են ստանում և այդ տեղերում աւարտողները հասունութեան քննութիւն են տալիս: Նոյնպէս գիտէք, որ նրանցից շատերը նախարարութեան նշանակած քննութիւնը տալով՝ յաջողութիւն ունեցան: Ուրեմն սրանից լետոյ՝ միթէ նրանք իրաւունք չունեն ոչ թէ զիջում, այլ հաւասարութիւն պահանջելու: այնպիսի հաւասարութիւն, որով օգտուում են նալն քննութիւն տուող տղաները, այսինքն նրանք էլ լինեն պրօվիզօրներ, բժիշկներ, միջնակարգ դպրոցներում վարժուհիներ և այլն:

Այս ամենից լետոյ միթէ մեր վարժուները կարող ենք արդարացի համարել, երբ նրանց առաջ համալսարանի դռները փակուում են, երբ նրանք ազատ ունկընդիւր լինելու համար պէտք է այս կամ այն պրօֆեսսօրին դիմեն, իսկ մերժում ստանալու դէպքում Բնչ անեն: Այսպէս, մենք նրանց ոչ պաշտպանուելու և ոչ էլ կուուելու իրաւունք ենք տալիս: Ես կարծում եմ այս հարցին վերջ պիտի տրուի, և նրանց պիտի տալ այն իրաւունքները, ինչ որ ունեն հասունութեան իրաւունք ստացող երիտասարդները: Այս հարցին անտարբեր կերպով չպիտի վերաբերուենք և պարտաւոր ենք լսել ժողովրդի ձայնը, մանաւանդ ամեն տեղից այդ հարցի մասին համակրական կարծիքներ է լսուում. ուրեմն աւելի յարմար չի լինի այդ հարցը վաղօրօք ի նպաստ նրանց վճռենք:

Նոյն Պրինցը մի ուրիշ անգամ 1899 թուին կանանց հարցը պաշտպանելով, այն կարծիքը յայտնեց, թէ «ճշմարիտ որ կինը տանն է պատկանելու, նրա ասպարէզն այն է, բայց սրա հետ միասին աչքի առաջ ենք ունենալու այն կանանց, որոնց համար այդ շրջանը նեղ է. ահա այդպիսիներին պիտի ճանապարհ տանք առաջ գնալու: Կանանց խնդրի նկատմամբ գերմանուհին շատ երկրներից լետ է, իսկպէս մենք կանանց ազատութիւն չենք քարոզում, այլ մեր ասածը շատ սահմանափակ և նեղ պահանջ է, այսինքն ընդունակ կանանց առաջ գնալուն միջոց և յարմարութիւն տալ՝ ուրիշ ոչինչ: Անգլիայում այս բանին ինքը թագու-

Հին է օգնում: Ռուսաստանում բաւականին գումար է ծախսւում, Ծրանսիայում, Իտալիայում, Շվեդիայում և Նորվեգիայում, ամեն տեղ էլ կանանց պահանջներն իրաւացի գտնելով՝ բաւարարութիւն են տալիս:

Պրինցին պաշտպանեցին շատերը և այդ հարցը հերթական դարձաւ: Պրոֆեսսոր Մաքս Միլլերն Օքսֆորտում սկզբում կանանց կրթութեանը հակառակ էր, բայց լետոյ նա ինքն էլ իր կարծիքը փոխեց, առաջարկելով, թէ կանայք տղամարդկանցից աւելի աշխատաւոր են և թէ տղամարդիկ նրանցից օրինակ պիտի առնեն: Շատ տեղերում երկիւղ կայ, թէ կանայք իրաւունք ստանալով՝ իրենց պաշտօնները ձեռքերից կը խլեն. այն ինչ 1877—95 թուին, այսինքն 18 տարուայ ընթացքում Անգլիայում բժշկութեան աստիճան ստացող կանանց թիւն ընդամենը 250 է:

Ուրեմն թող այդպիսիները չկարծեն՝ թէ բոլոր կանայք բժիշկներ են լինում, մանաւանդ նրանցից քըշերն են այդպիսի աշխատանքների ընդունակ:

Երբ մի անգամ պրուսական պատգամաւորների պալատում կանանց հարցի մասին խօսք եղաւ, հռչակաւոր Վիրխովն առարկեց, թէ ինչու համար համալսարանի դռները մինչև օրս կանանց առաջ բաց չէ: Նա յայտնեց, որ ինքն այդ գաղափարին համակարծիք է և աշխատում է դրա համար մի նոր ճանապարհ, նոր ելք գտնել. այսօր համալսարաններն այդ չեն կարող առնել, քանի որ առանց այն էլ այնչափ ուսանողներ կան, որ դրանց համար ևս հարկաւոր յարմարութիւններն ու պիտուքները չեն բաւականանում: Այստեղ հարցն սկզբունքի համար չէ, այլ գործնականի, այդ պատճառով էլ համալսարանն անտարբեր կերպով է վերաբերում դէպի այդ հարցը. եթէ այս հանգամանքում կանանց տեղ տանք, ահագին դժուարութիւն պատճառած կը լինենք, աղմուկն էլ անպակաս: Ահա մեր անտարբերութեան պատճառն այստեղ պէտք է որոնել, ոչ թէ բացատրել՝ թէ նրանք անընդունակ և անկարող են:

Այս ամենից լետոյ գերմանական զանազան թաղաւորութիւնների, իշխանութիւնների և քաղաքների մէջ հարց ծագեց կանանց գիմնագիտօններ բանալու, որպէս-

զի այնտեղ աւարտողները համալսարանում կարողանան շարունակել: Այս առթիւ Բրեսլաուից խնդիր ուղարկեցին Պրուսիայի լուսաւորութեան նախարարին և կանանց գիմնագիօն բանալու թոյլտուութիւն խնդրեցին: Նախարարութիւնն այս բանը մերժեց, պատճառաւնելով, թէ կանանց այդպիսի նոր հիմնարկութիւններ հիմնելու կարիք չկայ, քանի որ վիճակագրութիւնն այդ է ցոյց տալիս: Ինչպէս օրինակ՝ 1895—6 թուին ամբողջ Պրուսիայում հասունութեան քննութիւն տուին ընդամենը 8 կին, 189⁶/₇, թուին 4 կին, 189⁷/₈, թուին 6 կին: Կամ թէ Բրեսլաու մէջէ կարիք կայ, երբ ընդամենը գիմնագիւ մտնելու համար 24 աղջիկ են պատրաստականութիւն յայտնել: Այս բաներն ի նրկատի ունենալով նախարարը պահանջ չի համարում այդ առաջարկը, այլ լոկ մի քանիսի ցանկութիւն, իսկ սրանց քննութիւն բռնելու միշտ թոյլ տրւում է: Գերմանական կանանց շարժման ընդհանուր հետեւանքն այն եղաւ, որ վերջիվերջոյ ըայխտագի անդամներից շատերին, ինչպէս և համալսարանում դասախօսող ուսուցիչներին համոզեցին, որ կանանց խնդիրը բնական կարիքից է յառաջացած, որի հետեւանքը եղաւ այն, որ ներկայումս բոլոր գերմանական համալսարաններում կանանց թոյլ է տրւում լսելու, գործնական կերպով աշխատելու և դոկտօրութեան աստիճան ստանալու:

Մնում է բուն ուսանողուհի գրուելու և պետական քննութիւն տալու հարցերը, որոնք ամենահաւանօրէն մօտիկ ապագայում գերմանուհիները ձեռք կը բերեն: Այս ամենից ընթերցողը շատ պարզ կերպով կը տեսնի թէ իրօք Գերմանիայում այս հարցը դրական և հիմնական քայլերով առաջ գնաց և թէ իր ապագայ կատարելիքների մէջ անյողդողդ դիրք կը բռնի:

Ա. ԶԻԼԻՆԿԱՐԵԱՆ

(Վերջը հետեւեալ համարում)